

PRAVILA I METODE UČENJA KUR'ANA NAPAMET (HIFZA)

hafiz Salih HALILOVIĆ

Sažetak

Učenje cjelokupnog Kur'ana napamet praksa je koju muslimani baštine još od početka objave Kur'ana. Hifz Kur'ana je se ogleda u tome da je hafiz sposoban bez gledanja u pisani izvor doslovno citirati, u svakom momentu i situaciji, pasuse-ajete iz Kur'ana. Sticanje te sposobnosti dugotrajan je proces koji zahtijeva vremena, ustrajnosti, ljubavi i strpljenja. Od velikog značaja su pravila i savjeti koje su budućim hafizima ostavili poznati muhafizi i profesori proizašli iz njihovih ličnih iskustava rada sa učenicima. Pridržavanjem ovih pravila kao i odabirom odgovarajuće metode stiču se potrebni uslovi da se Kur'an nauči napamet. U ovom radu osvrnuli smo se na pravila i metode hifza/učenja Kur'ana napamet koje su najraširenije u svijetu kao i kod nas u BiH.

Kroz historiju ljudskog roda, Allah dž.š. je ljudima slao poslanike i objave. Nisu svi poslanici imali podjednake uloge i zadatke niti su njihove misije bile iste. Najznačajnije objave prije Kur'ana su bile: Zebur dat poslaniku Davudu a.s., Tevrat dat Musau a.s., te Indžil dat Isau a.s.. Kao pečat poslanstvu došao je Muhamed a.s. preko kojeg je ljudima dostavljena posljednja Božija objava, Kur'an. Allah dž.š. je, znajući ljudsku prirodu i njegovu slabost i potčinjenost šejtanu, odlučio da Kur'an čuva i pazi sve do Sudnjega dana kako ne bi došlo ni do najmanjeg iskrivljenja, izmjena, dodavanja ili oduzimanja. To potvrđuju i Kur'anske riječi iz sure El-Hidžr: „**Mi uistinu Kur'an objavljujemo i zaista ćemo nad njim bdjeti!**“¹ Onako kako je objavljeno i dato Muhamedu a.s. tako je i sačuvano do danas, bez ijedne izmjene i promjene. Božije bdijenje i čuvanje Kur'ana se odvijalo i odvija kroz nekoliko faza, prije, tokom i nakon objave Kur'ana. U ovom tekstu ćemo posebni osvrt i pažnju obratiti na posljednju fazu, čuvanje Kur'ana nakon objave, faza koja se dotiče i nas samih i koje smo svjedoci.

Kur'an kao mu'džiza

Jedan od aspekata nedostižnosti i neoponašivosti (i'džaza) Kur'ana je njegovo memorisanje (hifz), učenje napamet od strane sljedbenika islama. Još za života Muhameda s.a.v.s. veliki broj ashaba je znao Kur'an napamet. Činjenica je da danas u svijetu na hiljade sljedbenika islama zna Kur'an napamet! Svi oni, kao i oni prije njih, su potvrda Allahovih riječi iz prethodno citiranog ajeta sure El-Hidžr, tj. Božije brige o Kur'anu, Njegovog bdijenja i čuvanja posljednje objave. Imam El-Maverdi smatra učenje Kur'ana napamet (hifz) jednim od aspekata i'džaza Kur'ana i njegovu odliku koja ga izdvaja od drugih Božijih knjiga. Ovaj imam kaže: „U i'džaz Kur'ana spada i to što se lahko uči/izgovara tako da ga napamet nauče čak i stranci koji ne razumiju arapski. Nijedna druga knjiga ne uči se napamet kao Kur'an. Šta je to drugo nego Božanska odlika kojom je On odlikovao Kur'an u odnosu na ostale Svoje Knjige?“² Katade je rekao sljedeće: „Prije vas su bili narodi koji su svoju knjigu učili gledajući, pa kada bi je odložili na policu ništa iz nje ne bi zapamtili ni shvatili. Vama, o Ummete, Uzvišeni Allah je dao mogućnost pamćenja cijele vaše

knjige koju nije dao nijednom ummetu prije vas, kojom vas je odlikovao i počastio.“³ Doista je Uzvišeni Allah počastio ovaj Ummet time što im je olakšao pamćenje Kur'ana. Allah dž.š., iz svoje beskrajne mudrosti i milosti, poziva vjernike da uče i hifze Kur'an, a ako tome pristupe sa iskrenim naumom, On će im na tom putu olakšati. Uzvišeni kaže: „A Mi smo Kur'an učinili dostupnim za pouku (za učenje napamet), pa ima li koga ko bi pouku primio?“⁴ Imam Kurtubi r.a., objašnjavajući ovaj ajet u svom tefsiru je rekao: „Učinili smo ga lahkim za učenje napamet i pomažemo onome ko želi da ga nauči. Pa da li neko želi da nauči Kur'an napamet, pa da bude pomognut u tome?“⁵

Činjenica je da hafiza časne knjige nalazimo i u mnogim zemljama nearapskog govornog područja, među kojima su i bosanski hafizi. Muslimani nearapi moraju uložiti dodatni napor u odnosu na braću iz arapskih zemalja ne bi li postali hafizi Kur'ana. Ipak, to ih ne spriječava niti obeshrabruje da memorišu čitav Kur'an. Naprotiv, prateći razna takmičenja u hifzu Kur'ana širom svijeta svjedočimo činjenici da su hafizi nearapi najčešće među najboljim, nerijetko i prvi, ostavljajući iza sebe mnogobrojne hafize Arape.

Opće odredbe i osnovna pravila hifza

Prilikom učenja Kur'ana napamet potrebno se pridržavati određenih pravila kako bi se sa uspjehom priveo kraju hifz. Mnogi islamski učenjaci, poznajući ovu tematiku, su kroz svoja djela ponudili određena pravila kojih se potrebno pridržavati tokom učenja. Jedan od njih je dr. Jahja bin Abdurrezzak el-Gavsani koji je u svom djelu *Kako ćeš naučiti Kur'ani kerim* ponudio devetnaest osnovnih pravila učaču. Ta pravila su: Ihlas – iskrenost je tajna uspjeha Allahove dž.š. pomoći; Učenje u mladosti je poput klesanja u kamenu; Biranje vremena za učenje; Biranje mjesta za učenje; Učenje sa teđvidom i mekamom i melodično izgovaranje Kur'ana; Korištenje samo jednog primjerka Mushafa; Naučiti pravilno izgovaranje prije učenja napamet; Vežanje ajeta dovodi do kompaktnog hifza; Ponavljanje čuva svježe naučeno od zaborava i nestajanja; Svakodnevno ustaljeno učenje je bolje od isprekidanog; Lagano i tiho učenje je bolje od brzog i stihijskog; Koncentrisanje na slične

1 Kur'an, El-Hidžr, 9.

2 Imam Ebu-l-Hasan El-Maverdi, *E'alamu-n-nubuwwu*, str. 69.

3 Imam Ibnu-l-Munadi, *Mutešabihu-l-Kur'ani-l-'azim*, str. 23.

4 Kur'an, El-Kamer, 17.

5 Tefsiru-l-Kurtubi, 17/134.

ajete otklanja zbrku tokom učenja; Povezivanje sa učiteljem – šejhom; Usredsrijediti pogled tokom učenja na ajete da bi se urezali u pamćenje; Da učenje i čitanje bude praćeno djelima. Držati se ibadeta, a kloniti se grijeha; Sistematsko obnavljanje učvršćuje naučeno; Cjelovito razumijevanje dovodi do svestranog hifza; Jak motiv i lična želja za učenjem Kur'ana; Priklanjanje Allahu dž.š. sa dovom i traženje pomoći od Njega je važan faktor u učenju Kur'ana.⁶

Kao dr. El-Gavsani, i rahmetli dr. hafiz Fazlić ističe važnost pridržavanja određenih pravila prilikom memoriranja Kur'ana. Osnovna pravila po njemu su:

- Iskrena namjera, odnosno učiti u ime Allaha dž.š.; Učiti po pravilima tedžvida;
- Ne memorirati sljedeću stranicu dok se prethodne dobro ne nauče;
- Redovno obnavljati naučene stranice;
- Memorirati iz jednog Mushafa;
- Odabrati muhaffiza (mentora) i slijediti njegova uputstva;
- Po mogućnosti memorirati i obnavljati na jednom mjestu i svaki dan u određeno vrijeme;
- Pratiti značenja ajeta koji se uče napamet;
- Memorirati i obnavljati glasno, ako za to postoji mogućnost;
- Početi učiti hifz u ranoj mladosti.⁷

Kao što vidimo iz gore navedenog, dr. El-Gavsani i dr. hafiz Fazlić zastupaju slična mišljenja o osnovnim pravilima učenja Kur'ana napamet. Na osnovu datih pravila vidimo da učač treba izvršiti osnovne pripreme (odrediti vrijeme i mjesto učenja, odabrati muhaffiza i sl) prije nego počne sa memoriranjem Kur'ana. Također, potrebno je da se pridržava i određenih pravila tokom učenja hifza (redovno ponavljanje, pratiti značenja ajeta koji se uče napamet i sl) radi olakšanja samom sebi. Slijeđenje ovih pravila pomoći će učaču da uspješno nauči Kur'an napamet.

Metode hifza

Prilikom odluke kandidata da nauči Kur'an napamet, potrebno je (uz saglasnost muhafiza) da odabere metodu kojom će učiti hifz. Jednom kada se kandidat odluči za određenu metodu,

⁶ Dr. J. El-Gavsani (1998) *Kako ćeš naučiti Kur'ani kerim? Osnovna pravila i praktične metode*, Darun Nurul-Mektebat, Džidah, str. 33,34.

⁷ Hfz. dr. F. Fazlić (2006) *Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina*, El-Kalem, Sarajevo, str. 361.

važno je da ustraje i da do kraja ostane dosljedan toj metodi. Mijenjanje metoda tokom učenja hifza samo može zakomplikovati i usporiti učenika u njegovoj namjeri memoriranja cijelog Kur'ana. U svijetu, pa tako i kod nas, susrećemo se sa raznim metodama učenja Kur'ana napamet. Kroz historiju šejhovi i alimi pokušavali su doći do najbolje i najlakše metode. U zavisnosti od podneblja i sredine došle su do izražaja određene metode. Kada su u pitanju arapske zemlje rašireno je učenje u hafiskim halkama u džamijama pogotovo u Kraljevini Saudijskoj Arabiji u kojoj ovih halki ima na hiljade, širom zemlje. Pokretač ovog vida učenja Kur'ana napamet je bio Pakistanac po imenu Muhammed Jusuf Siti, i to 1962. godine. Namjeravao je da osnuje školu za Kur'an u Pakistanu i da je finansira. Za to su mu bili potrebni hafizi. Odlučio je da ih dovede iz Mekke, kolijevke Objave. Iznenadio se kada je vidio koliko je malo hafiza u tom gradu. Došao je do zaključka da je preče da taj posao započne u Mekki, te je osnovao jednu hafisku halku u Bin Ladinovoj džamiji u Džervelu, zatim u Mesdžidul-Haramu, nakon čega se ova metoda hifza brzo proširila cijelom zemljom. Ova metoda se sastoji u tome da muhafiz okupi jedan broj učenika raznih uzrasta u halku i svaki dan sa njima radi na učenju Kur'ana. Počinje sa kratkim surama a zatim, kako koji učenik napreduje, nastavlja se sa kompletnim džuzevima. Kada im muhafiz odredi novu suru ili stranicu da nauče napamet, učenici zauzimaju svoje mjesto u halki i čitaju i uče sve dok ne nauče napamet ono što im je zadano. Kada nauče, idu pred muhafiza da ih presluša. Pored novih, u isto vrijeme ih i presluša stare stranice koje su prije naučili kako bi imao uvid u kojoj mjeri učenici obnavljaju što znaju od prije. Polaznici jedne halke nisu na istom stepenu hifza. Neki brže od drugih napreduju u hifzu tako da je moguće u jednoj halki vidjeti učenike koji daleko više znaju i brže usvajaju nove stranice u odnosu na druge.

Kada je Egipat u pitanju, učenici se okupljaju također u halke gdje pred šejhom uče nove stranice koje su pripremili ranije kod kuće. Učenje Kur'ana napamet počinje od prvog džuzua i uči se minimalno jedan rub' dnevno. Svaki džuz u Kur'anu se sastoji iz dva hizba, a svaki hizb od četiri rub'a tako da se u jednom džuzuu nalazi osam rub'ova. Uči se polahko, tečno, tako da muhafiz u isto vrijeme prati i podjednaku pažnju poklanja i hifzu i tedžvidu.

Kada su u pitanju ostale metode u svijetu

zanimljivo je još da spomenemo metodu prisutnu u bivšim sovjetskim republikama, najviše u Uzbekistanu. Sastoji se u tome da učenik pred muhafizom čita stranicu s početka Kur'ana, zatim istu stranicu čita još 300 puta gledajući u mushaf. Kada završi, muhafiz ga preslušava a potom mu zadaje novu stranicu i tako sve dok ne nauči cijeli Kur'an napamet. Kada završi sa hifzom, muhafiz mu naređuje da pročita Kur'an još 150 puta. Nakon toga smatra se i biva prozvan „hafizom Kur'ana“.

U Bosni i Hercegovini je najraširenija i najčešća metoda učenja Kur'ana po «krugovima». Na ovaj način, Kur'an su kroz mnoga stoljeća učili napamet muslimani bivšeg Osmanskog carstva, tako da se i dan-danas, ne samo kod nas, već u mnogim zemljama poput Turske, metodom «krugova» hifzi Kur'an. U čemu se sastoji ova metoda? Prije svega, budući hafiz se prvo uči da tečno, bez greške i po tedžvidu čita stranice Kur'ana. Nakon što dobro ovlada arapskim pismom i tedžvidom, tada pristupa učenju Kur'ana napamet. Mnogi će muhafizi kod nas sa kandidatima prvo početi sa zadnjim, tridesetim džuzem da se uvjere u njihovu iskrenost, predanost i kapacitet. Kada ovladaju sa tridesetim, amme džuzom, pristupa se metodi «krugova». Kao što je poznato, Kur'an je podijeljen na trideset džuzeva, svaki džuz sadrži dvadeset stranica. Broj krugova je dvadeset i svaki od njih sadrži trideset stranica. Prvi krug čine zadnje stranice svakoga džuzza, 20, 40, 60 itd. U drugom krugu su predzadnje stranice svakoga džuzza 19, 39, 59 itd. Poenta ove metode je da se, sa svakim novim krugom, prethodni ponovi i stare stranice utvrde. Tako, ako kandidat uči primjerice stranicu iz četvrtog kruga, automatski pred muhafizom ponavlja stranice iz trećeg, drugog i prvog kruga. Dok dođe do dvadesetog kruga, njegov hifz će biti čvrst i jak i dobro će vladati stranicama koje je naučio. Metoda krugova sasvim sigurno ima svojih prednosti, ali i nedostataka. Problem nastupa onda kada kandidat prekine sa hifzom, ne zapamti cijeli Kur'an, u memoriji će mu tad ostati isprekidane i nepovezane sure i cjeline što će s vremenom biti teško održavati i čuvati. Zbog toga kandidati moraju dobro razmisliti i preispitati se prije nego krenu sa memoriranjem Kur'ana ovom metodom.

Najvažnija stvar kod hifza jeste ponavljanje. Ne kaže se bez potrebe «ponavljanje je majka znanja». Nema jakog hifza bez ponavljanja. Poslanik s.a.v.s. upozorava hafize da redovno obnavljaju

Kur'an. U hadisu kaže: „Hafiz Kur'ana je kao čuvar svezanih deva, ako ih nadzire, zadržat će ih, a ako ih pusti, otići će“.⁸ Hafiz ibn Hadžer, komentarišući ovaj hadis, kaže: „Sve dok je prisutno neprestano ponavljanje prisutan je i hifz, kao i deva, sve dok je svezana, ona je zadržana. U hadisu se navodi deva zato što je ona životinja od koristi ljudima koja najviše bježi i što je njezino hvatanje, nakon što pobjegne, veoma teško“.⁹ Stoga je važno da, svako ko želi znati što više Kur'ana napamet, redovno obnavlja ono što već zna, to je osnovni preduslov za daljnje napredovanje.

Hadisi o vrijednosti hifza

Brojni su hadisi Allahovog Poslanika s.a.v.s. koji podstiču vjernike na učenje Kur'ana napamet. Svakako da ovi hadisi, uz činjenicu da Allah dž.š. pomaže i olakšava onome ko ima iskreni naum, djeluju motivirajuće na vjernike i podstiču ih da zapamte što više iz Kur'ana. Oni ne žele biti od onih koji u svojim srcima i prsima nemaju ništa od Kur'ana, za koje Poslanik a.s. kaže: „Onaj ko u sebi nema ništa od Kur'ana je poput srušene kuće“.¹⁰ Spomenut ćemo nekoliko tih hadisa kojima Poslanik a.s. podstiče vjernike učenju Kur'ana napamet.

Osman ibn 'Affan r.a. prenosi da je Poslanik s.a.v.s. rekao: „Najbolji od vas je onaj ko nauči Kur'an, a zatim druge podučava njemu“.¹¹

Abdullah ibn 'Amr el-'As r.a. prenosi da je Poslanik s.a.v.s. rekao: „Učacu Kur'ana će se reći: «Uči Kur'an i uzdiži se! Uči ga po tertilu (polahko i razgovjetno) kao što si ga učio dok si bio na dunjaluku, jer tvoje boravište je kod posljednjeg ajeta koji si proučio!»“¹²

Od Ebu Hurejre r.a. se prenosi da je Allahov Poslanik s.a.v.s. rekao: „Onaj koji je učio i znao Kur'an će na Sudnjem danu doći, pa će Kur'an reći: «Gospodaru moj okiti ga», pa će mu biti stavljena kruna počasti. Zatim će Kur'an reći: «Gospodaru moj, uvećaj mu počast», pa će mu biti obučen ogrtač počasti. Nakon toga će Kur'an reći: «Gospodaru moj, budi zadovoljan njime»,

8 Sahihu-l-Buhari, *Babu istikzari-l-Kur'ani ve te'ahudih*, 4743.

9 Kerzun, E.A. (2010) *Pristup Kur'anu: Savjeti i uputstva za učenje, pamćenje i ponavljanje Kur'ana*, El-Kalem, Sarajevo, str. 75.

10 Hadis prenosi Tirmizi od Ibn Abbasa (2914) i za njega tvrdi da je hasen-sahih hadis.

11 Buhari, br. 5027.

12 Sunenu-t-Tirmizi, *Kitabu feda'ili-l-Kur'an*, 5/163, br.2914.

pa će On biti njime zadovoljan. Na kraju će mu se reći: «Uči i uzvisi se», pa će mu se za svaki proučeni ajet dodati nagrada jednog dobrog djela¹³

Od Burejde se prenosi da je Poslanik s.a.v.s. rekao: „Onome ko bude učio Kur'an, naučio ga, i radio po njemu, na Sudnjem danu bit će stavljena kruna od svjetla. Njegovo svjetlo sijat će kao svjetlo sunca. Njegovim roditeljima bit će obučena dva ogrtača kojima nema ravnih na ovome svijetu. Oni će se pitati: «Čime smo ovo zaogrnuti», pa će im se kazati: «Onim što je vaše dijete znalo iz Kur'ana»¹⁴

Zaključak

Učenje Kur'ana napamet je dugotrajan proces koji zahtijeva vremena, ustrajnosti, ljubavi i strpljenja. Od velikog značaja su pravila i savjeti koje su budućim hafizima ostavili poznati muhafizi i profesori proizašli iz njihovih ličnih iskustava rada sa učenicima. Pridržavanjem ovih pravila kao i odabirom odgovarajuće me-

13 Hadis prenosi Tirmizi i smatra ga hasen hadisom, br. 2916.

14 Hadis prenosi Hakim i smatra ga vjerodostojnim po uvjetima Muslima, 1/568, u čemu ga podržava i Zehebi.

tode stiču se potrebni uslovi da se Kur'an nauči napamet. U ovom radu osvrnuli smo se na metode koje su najraširenije u svijetu kao i kod nas u BiH. Postoje još mnogobrojne metode koje su manje zastupljene kod učenika pri odluci učenja Kur'ana napamet. Svakako, značajnu ulogu kroz učenje Kur'ana ima muhafiz. Cijelo vrijeme muhafiz je uz svoga učenika, preslušava i uči ga, ispravlja, savjetuje, hrabri ga i bodri, ne da mu da se opusti, stalno i iznova tjera učenika da nastavi sa hifzom, da ide dalje, da nauči nove stranice. Kada jednom završe sa hifzom, muhafizi će imati posebno mjesto u srcima novih hafiza zbog svega što su zajedno prošli i što su bili pokretačka i motivirajuća snaga za sticanje najvrijednijeg znanja. Hifz je veliko breme i odgovornost na plećima onih koji ga nose. Hafizi Kur'ana su plemići i odabrani ljudi islamskog umeta. Pravi ispit za hafize Kur'ana nije samo njegovo memorisanje, već i ono što slijedi poslije, njegovo očuvanje, ne dopuštanje da se Kur'an zaboravi kao i obaveza da se život podredi Kur'anu.

Summary

الموجز

RULES AND METHODS OF LEARNING OF QURAN BY HEART (HIFZI)

قواعد وطرق حفظ القرآن الكريم

Hfz. Salih ef. Halilovic

الحافظ صالح خليلوفيتش

Learning of complete Quran by heart is a praxis that Muslims cherish since the revelation of Quran. Hifzi of Quran is reflected in the fact that Hafiz is capable to quote without seeing the written text in any moment, any situation any of the passages from Quran. Gaining of that possibility requires a lot of time, persistence, love and patience. Of great importance are the rules and tips that are left for future Hafiz, by known muhafiz and teachers, that emerged from their personal experiences working with students. Complaining with these rules as well as selecting the appropriate method, the necessary conditions to learn the Quran by heart are being acquired. In this paper, we dealt with the rules and methods of Hifzi / learning the Quran by heart, that are widespread in the world as well as here in BiH.

حرص المسلمون على حفظ القرآن الكريم عن ظهر قلب منذ بداية نزول الوحي. ويتمثل حفظ القرآن الكريم في قدرة الحافظ على تلاوة القرآن الكريم في كل أن وحين. دون الحاجة إلى النظر في المصحف.. وإن اكتساب هذه المقدرة عملية طويلة تتطلب الوقت والحب والصبر. ومن الأهمية الكبرى بمكان تأتي القواعد والنصائح التي يسديها المحفظون والأساتذة المشهورون للراغبين في حفظ القرآن. والتي نتجت عن تجاربهم الشخصية في العمل مع تلامذة الحفظ. وإن الالتزام بهذه القواعد واختيار الطريقة الملائمة. يوفران الشروط اللازمة لحفظ القرآن الكريم. لقد قدمنا في هذا البحث قواعد وطرق حفظ القرآن الكريم الأكثر انتشاراً في العالم وعندنا في البوسنة والهرسك.